

YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH MASALALARI

Mamadjanova Tuygunoy Axmadjanovna

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasini mudiri, PhD,
dotsent*

Bozorov Abdulaziz Boymatovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Annotasiya. Ushbu maqolada yashirin iqtisodiyot butun dunyoning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib, u yoki bu shaklda barcha mamlakatlarda sodir bo'lib, asrlar davomida o'zgarib kelayotganligi, shuningdek, u jinoiy, yer osti, qora, noqonuniy, norasmiy singari nomlar bilan atalishi, yashirin iqtisodiyotning ko'lami turlicha bo'lishi va hech bir mamlakat undan umuman xalos bo'laolmasligi hamda unga qarshi kurashishda jamoatchilikning o'rni ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Yashirin iqtisodiyot, yashirin iqtisodiyotning mohiyati, yashirin iqtisodiyotning ijobiy va salbiy tomonlari va belgilari, bojxona nazoratidan yashirish, soliq qonunchiligi.

1.Kirish

Jahonning deyarli barcha mamlakatlarida yashirin iqtisodiyot mavjud bo'lib, hozirga qadar hech bir mamlakatda uni butkul yo'q qilishga erishilmagan. Lekin ko'p davlatlarda bunday iqtisodiyotning ulushi va ta'siri minimal darajada kamaytirilgan. Bu haqda gapirganda Yevropa davlatlari tajribasini misol qilib keltirish mumkin. Negaki, bu davlatlarning aksariyati yashirin iqtisodiyot va korrupsiyaga qarshi kurashishda soliq mexanizmlariga alohida e'tibor qaratgan. Chunki aynan soliqlarning yuqori darajadaliigi ko'p hollarda yashirin iqtisodiyotning palak otishiga turtki beradigan omillardan hisoblanadi.

Yashirin iqtisodiyot nafaqat murakkab ijtimoiy-iqtisodiy voqelik, balki davlat hisobi hamda nazoratidan tashqarida rivojlanadigan va shu sababdan ham rasmiy statistikada aks etmaydigan xo'jalik faoliyatidir. Mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirish uchun rivojlangan davlatlarning bosib o'tgan yo'llari chuqur tahlil qilib, o'zimizga mos bo'lgan yo'nalishlarga tayanib, bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim, deb o'ylayman.

Shu bilan birga, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishda asosiy kuch biznes va jamoatchilikdir. Jamiyatdagi boshqa kuchlar, birinchi navbatda, tadbirkorlar, keng jamoatchilik bu muammoga o‘z muammosi sifatida qarasagina, uni hal qilishda sezilarli natijalarga erishish mumkin.

Davlatimiz rahbarining joriy yil 30 oktyabrdagi «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi farmoni shubhasiz, mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirishga qaratilgan muhim hujjat bo‘ldi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Unga binoan, 2021 yil 1 yanvardan 2022 yil 1 yanvargacha bo‘lgan muddatga umumiy ovqatlanish sohasidagi kichik biznes sub’ektlarining bank kartalaridan foydalangan holda, jismoniy shaxslardan olgan daromadlari umum belgilangan soliqlar, shu jumladan, qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lashga majburiy o‘tish uchun umumiy daromadga kiritilmaydi. Bu o‘z navbatida, bank plastik kartalarini cheklovsiz qabul qilish orqali daromadlarni oshirish, olingan summalarni to‘liq aks ettirishga sharoit yaratadi.[4]

Iqtisodiyotda o‘rganilmagan ko‘plab narsalar mavjud. Ammo, ehtimol, iqtisodiy hodisaning ko‘lami va uni o‘rganish darajasi beqiyos bo‘lganda, boshqa bunday misolni topish qiyin. Bu jamiyat hayotining barcha jabhalarini qamrab oluvchi “Yashirin” iqtisodiyotining muammosi.

“Yashirinli” iqtisodiyotni o‘rganish juda qiyin mavzu: bu hodisani aniqlash nisbatan oson, ammo aniq o‘lchash mumkin emas, chunki iqtisodchi olishi mumkin bo‘lgan deyarli barcha ma’lumotlar maxfiydir va oshkor etilmaydi.

"Yashirin" iqtisodiyoti, birinchi navbatda, eng oddiy, normal, iqtisodiy jarayonlarning borishiga butun ta'sir nuqtai nazaridan qiziqish uyg'otadi: daromadlarning shakllanishi va taqsimlanishi, savdo, investitsiyalar va umuman iqtisodiy o'sish. [1]

Haqiqiy norasmiy munosabatlarning namoyon bo'lish usullari va turlarini tahlil qilish ancha murakkab. Tashuvchilarning har biri ijtimoiy-iqtisodiy, hududiy, milliy va boshqa xususiyatlar, shart-sharoitlar va an'analardan kelib chiqqan holda o'ziga qulay usullarni tanladi.

2. Tadqiqot metodologiyasi

"Yashirin" iqtisodiyotda yangi texnologiyalarni joriy etish, u yoki bu shaklda barcha mamlakatlarda sodir bo'lib, asrlar davomida o'zgarib kelayotganligi,

shuningdek, u jinoiy, yer osti, qora, noqonuniy, norasmiy singari nomlar bilan atalishi, yashirin iqtisodiyotning ko'lamini turlicha bo'lishini tadqiq etishda abstrakt fikrlash, tizimli yondashuv, kompleks baholash kabi metodlardan foydalanildi.

3. "Yashirin" iqtisodiyotni zaiflashtirish muammolari

Strategik maqsadlarni amalga oshirish mexanizmlarini tanlashda yashirin iqtisodiyotga davlat ta'sirining iqtisodiy va ma'muriy choralari o'rtasidagi optimal muvozanatni topish muhim ahamiyatga ega.

Shuni ta'kidlash kerakki, davlat daromadlarni ro'yxatdan o'tkaza olmagan uchun u fuqarolarning xarajatlarini nazorat qilishga intiladi. Bu boylarning real sarf-xarajat parametrlarini ochib berishi, ularni yashirin mablag' manbalarini fosh etishga majbur qilishi va to'lanmagan soliqlarni undirishga yordam berishi kutilmoqda. Negadir boshqaruvning umumiy iqtisodiy shartlari va tadbirkorlarni o'z kapitalini yashirishga majbur qiladigan sabablar hisobga olinmaydi. Qonun loyihalarida asosiy e'tibor "Yashirindagi" faoliyatning qonuniy faoliyatga o'tishiga to'sqinlik qiluvchi shart-sharoitlarni bartaraf etishga emas, balki odamlarni ta'qib qilishga qaratilganligi sababli, uni qabul qilishning iqtisodiy natijalari ko'p jihatdan e'lon qilinganidan teskari bo'lishi mumkin. : soliq solinadigan bazani kengaytirish o'rniga - uning torayishi, jinoiy tendentsiyalarni bostirish o'rniga - ularning foydasi.

"Yashirin" iqtisodiyotning bir qismini huquqiy iqtisodiyotga integratsiyalashning tarkibiy qismlaridan biri "iqtisodiy amnistiya" deb ataladigan narsa bo'lishi mumkin, bu haqda qizg'in muhokamalar avj oldi.

Ba'zi ekspertlar shaxsiy iste'mol sohasidagi daromadlar va xarajatlar deklaratsiyasidan foydalanish bilan bir qatorda, ishlab chiqarishga yo'naltirilgan bir xil mablag'larning maxsus solig'ini to'lashda qonuniylashtirishni tasdiqlovchi "daromadli indulgentsiyalar" deb ataladigan hujjatlardan foydalanishni taklif qiladilar.

Qisman integratsiyani himoya qilishda axloqiy va psixologik omillarga qo'shimcha ravishda, cheksiz ko'payib bo'lmaydigan "Yashirin" iqtisodiyotining maksimal bandligini hisobga olish kerak.

"Yashirin" iqtisodiyotning bir qismini huquqiy iqtisodiyotga integratsiya qilish g'oyasiga eng faol qarshilik huquqni muhofaza qilish organlari vakillari tomonidan ta'minlanadi. Bu tushunarli - navbatchilikda ular har qanday qonun buzilishiga qarshi kurashishga majburdirlar va butun "Yashirin" sohasi ozmi-ko'pmi jinoiy javobgarlikka tortiladi.

Yashirin kapitalini qonuniy kapital bilan integratsiya qilish dasturi faqat bitta, ammo, ehtimol, iqtisodiy siyosatning yangi yo'nalishining ustuvor tarkibiy qismi bo'lib, uning mohiyati tovar ishlab chiqaruvchisini har tomonlama rag'batlantirishdir. Ochig'i, bu mahalliy tadbirkorlarga katta yordam bo'lishi, ularning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashi mumkin.[5]

“Yashirin” iqtisodiyotning ishlab chiqarish qismining huquqiy sohaga integratsiyalashuvi, erkin tadbirkorlikni jinoiy tuzilmalar va soliq o'zboshimchaliklaridan himoya qilish kafolati butun jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mahalliy korxonalar tomonidan investitsiyalar, byudjetga soliqlarni to'lash, tovar ishlab chiqarishni ko'paytirish aholining muhim qismining farovonligini oshirish - bu vakolatli iqtisodiy va huquqiy xatti-harakatlarning kichik bir qismidir. davlat. Tadbirkorlar o'z mehnati bilan nafaqat butun jamiyatni moliyaviy ta'minlash, balki davlat hokimiyatini mustahkamlash, islohotlarni yanada yuksaltirishga hissa qo'shishi mumkin.[2]

Shu bilan birga, majburan yashirin tadbirkorlik subyektlarini reabilitatsiya qilish, umuman, jinoyat olamiga, xususan, uning iqtisodiy faoliyatiga qarshi kurashni kuchaytirish bilan birga olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Davlat mulkini boshqarish tartib-qoidalariga korxonalarni boshqarishda zarur malakaga va ijobiy tajribaga ega bo'lgan shaxslarni ham, bozorda boshqaruv bo'yicha maslahatchi sifatida faoliyat yurituvchi kompaniyalarni ham jalb etish mansabdor shaxslarning shtat sonini oshirishning oqilona alternativasi bo'lishi mumkin.[9]

Davlatning yashirin iqtisodiyotga ta'siri qonunchilik asosida davlat apparati yordamida amalga oshiriladi. [8]

“Yashirin” iqtisodiyotiga kelsak, bank hamjamiyatining jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish borasidagi sa'y-harakatlari ayniqsa dolzarbdir. Dunyoning 11 yirik banki pul yuvishga qarshi yangi kompaniya boshladi. "iflos" pullar va ularning faol yuvilishida kuzatilgan mamlakatlarga qarshi kurashning rasmiy e'loni raqamlangan hisoblar dunyosining norasmiy poytaxti va shu paytgacha daxlsiz bank sirlari bo'lgan Tsyurixda bo'lib o'tdi. Bank xatti-harakatlari kodeksini imzolagan banklarning ittifoqi quyidagicha ko'rinadi: DBS, Barclay's, City-group, Deutsche Bank, HSBC, JP Morgan, Chase Manhattan, Societe Generale, Bankers Trust, Banco Santander Oedif Suisse. Aynan mana shu banklar Yevropa va Amerikadagi moliyaviy iqlimni belgilab beradi, ular jami jahon depozitlarining

yarmidan ko'pini boshqaradi. Ayni paytda jahon moliya tizimida aylanayotgan “iflos pullar” miqdori, ayrim hisob-kitoblarga ko'ra, 590 milliard dollarni tashkil etadi. [3]

Shveytsariyaning Konstans ko'li bo'yidagi Voflsberg shahrida to'plangan bir guruh ekspertlar tomonidan ishlab chiqilgan “Jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashning umumiy qoidalari” beshta asosiy pozitsiyani o'z ichiga oladi: noma'lum hisob egalari tomonidan raqamlangan yoki nominal hisobvaraqlar ochilishiga yo'l qo'ymaslik. undagi mablag'lar egasi; yuqori xavfli mamlakatdan kelgan mijoz; faoliyati bir vaqtning o'zida jinoiy daromadlarni legallashtirishda ishlatilishi mumkin bo'lgan offshor kompaniyalar uchun hisob raqamlarini ochish; davlat lavozimini egallab turgan yoki egallab turgan shaxslar, ularning qarindoshlari va yaqin tanishlari uchun hisobvaraqlar ochish.[6,7]

Hisob egasining dastlab e'lon qilingan niyatlariga to'g'ri kelmaydigan va naqd pul bilan bog'liq bo'lgan hisobvaraqlar bo'yicha pul harakati, tranzaksiyalar orqali "kelish va ketish" turi shubhali hisoblanadi. Shubhali “operatsiyalar” ni aniqlash uchun maxsus kompyuter dasturlari va mijoz bilan aloqalar yordamida hisobning harakatini kuzatish uchun foydalaniladi.

4. Biznes va jamoatchilik asosida yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish

2021 yil 1 yanvardan boshlab riyeltorlik xizmatlardan olinadigan daromadlarni qonuniy muomalaga jalb qilish uchun aylanmadan olinadigan soliq stavkasi 25 foizdan 13 foizgacha kamaytirilishi esa ko'chmas mulk bozoridagi yashirin iqtisodiyotni qisqartirishga ta'sir etadi.

Farmon bilan qurilish korxonalariga hisobot davri uchun mehnatga haq to'lash fondi jami miqdorining 10 foizidan oshmagan hajmda (ijtimoiy soliq summasini hisobga olmaganda) ish haqini naqd pulda to'lash huquqi bilan shartnoma tuzmasdan muddatli ravishda ishchilar yollashga ham ruxsat berilmoqda. Bunda qurilish tashkilotlari belgilangan tartibda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va ijtimoiy soliqning to'lanishini ta'minlaydi.

Shuningdek, har oyda shartnoma tuzmasdan yollangan ishchilarga to'langan naqd pul miqdorini ko'rsatgan holda ularning reyestrini davlat soliq xizmati organlariga taqdim qilib boradi. Davlat soliq xizmati organlari qurilish tashkilotlari tomonidan taqdim etilgan reyestrlar asosida soliq to'lovchilarni avtomatik ravishda

identifikatsiya qiladi va to‘langan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i va ijtimoiy soliq hisobga olinishini ta’minlaydi.

Ahamiyatli tomoni shundaki, mazkur farmonga asosan yashirin iqtisodiyotni qisqartirish bo‘yicha maxsus komissiyahamdayashirin iqtisodiyotni qisqartirish bo‘yicha hududiy komissiyalartashkil etilmoqda.

Biznesning «soyadan» chiqishini rag‘batlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, soliq rejimini soddalashtirish hamda naqdsiz to‘lovlarni kengaytirish choralarini ko‘rish, qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarni shakllangan biznes yuritish amaliyotiga moslashtirish, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish faoliyatini «pulni yuvish»ga qarshi kurashish sohasidagi tashkilotlar faoliyati bilan muvofiqlashtirish kabilar Maxsus komissiyaning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish bo‘yicha hududiy komissiyalar esa tadbirkorlarga faoliyatini qonuniylashtirishda va zarur ruxsatnomalarni olishda yordam berish, shuningdek, ular bilan profilaktika ishlarini olib borish, yashirin iqtisodiyotning shakllanishiga olib keladigan sabablar va omillarni aniqlash, ularni bartaraf etish choralarini ko‘rish, noqonuniy olib kirilgan yoki kontrafakt tovarlarni hamda yuk tashish hujjatlarisiz mamlakat ichida harakatlanayotgan tovarlarni sotishga qarshi kurashish bilan shug‘ullanadi.

Farmonda yashirin iqtisodiyot va korrupsiyaga qarshi kurashishda vazirlik va idoralarning faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda soliq va bojxona ma’muriyatchiligini takomillashtirish bo‘yicha «yo‘l xarita»si tasdiqlanishi ham belgilangan. Endilikda Maxsus komissiya yashirin iqtisodiyot va korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha, jumladan, «yo‘l xaritasi»da ko‘zda tutilgan chora-tadbirlarga doir takliflar muhokama qilinishini ta’minlaydi, shuningdek, har oy erishilgan natijalar bo‘yicha hisobotlarni eshitib boradi.[4]

5.Xulosa

Yashirin iqtisodiyot, xufiya iqtisodiyot — ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to‘lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan iqtisodiy jarayonlar, iqtisodiy faoliyat turlari. Yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bo‘lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste’mol jarayonlari — iqtisodiy munosabatlar bo‘lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlarini yotadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bo‘lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste’mol jarayonlari — iqtisodiy munosabatlar bo‘lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlari yotadi. Mazkur farmon mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirish, soliq qonunchiligi talablariga rioya qilish tartib-taomillarini avtomatlashtirish va uning tartibini soddalashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. “Теневая экономика” /Бунич А.П., Гуров А.И. и др. М.: Экономика, 1991г. – с.131-157
2. “Теневая экономика России” -М.: Сегодня, sup1 66, 1996 со ссылкой на Kaufman E Kaliberda
3. Л. Фиглин, “Теневая” занятость, , М.: Экономика –2002 – с.67-73
4. <https://uzlidep.uz/uz/news-of-party/7554>.
5. Mamadjanova, T. UZBEKISTAN'S AGRICULTURAL EXPORT COMPETITIVENESS IN RUSSIA.
6. Mamadjanova, T., & Normurodov, A. (2022). Improving the Efficiency of Cultivation and Export of Agricultural Products: In Case Surkhandarya. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN, 2249(0892)*.
7. Mamadjanova, T. A. (2020). Ways of the Marketing Strategy Forming of Fruit and Vegetable Products. *Asian Journal of Technology & Management Research [ISSN: 2249–0892], 10(01)*.
8. Mamadjanova, T. (2020). МЕВА-САБЗАВОТ КОРХОНАЛАРИДА ЭКСПОРТГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН МАРКЕТИНГ СТРАТЕГИЯЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ. *Архив научных исследований, 33(1)*.
9. Mamadjanova, T. (2020). ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ САВДО ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ. *Архив научных исследований, 33(1)*.